

UDK: 316.77:004.056:37.017.4

Baxtiyorjon YUSUPOV,

Mustaqil tadqiqotchi, Farg'ona davlat universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail:mr.ganiev76_fsu@inbox.ru, ORCID: 0009-0006-6050-2098

FarDU dotsenti, DSc S.Yuldashev taqrizi asosida

YOSHLAR KIBERXAVFSIZLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOYIY-FALSAFIY MODEL VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari, uning zamonaviy axborotlashgan jamiyatdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda kiberxavfsizlik madaniyatining tarkibiy elementlari, yoshlar ongida mas'uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirish omillari hamda uni rivojlantirishning konseptual modeli ishlab chiqilgan. Shuningdek, raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarni axborot tahdidlari, kiberjinoyatchilik va manipulyativ axborot ta'siridan himoya qilishning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Kiberxavfsizlik madaniyati, yoshlar, raqamli jamiyat, axborot xavfsizligi, raqamli madaniyat, ijtimoiy ong, kiberxatarlar, media savodxonlik.

SOCIO-PHILOSOPHICAL MODEL OF DEVELOPING CYBERSECURITY CULTURE AMONG YOUTH AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT

Annotation

This article analyzes the socio-philosophical foundations of developing cybersecurity culture among youth and its significance in the information society. The study examines the structural components of cybersecurity culture, factors influencing responsible digital behavior among young people, and proposes a conceptual model for its development. The article also explores socio-philosophical mechanisms for protecting youth from cyber threats, cybercrime, and manipulative information in the context of digital transformation. Based on the findings, key directions for improving cybersecurity culture among youth are proposed.

Key words: Cybersecurity culture, youth, digital society, information security, digital culture, social consciousness, cyber threats, media literacy.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЁЖИ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются социально-философские основы развития культуры кибербезопасности молодёжи и её значение в условиях информационного общества. Исследуются структурные компоненты культуры кибербезопасности, факторы формирования ответственного цифрового поведения молодёжи, а также предлагается концептуальная модель её развития. Особое внимание уделяется механизмам защиты молодёжи от киберугроз, киберпреступности и манипулятивного информационного воздействия в условиях цифровой трансформации. На основе проведённого исследования предложены приоритетные направления совершенствования культуры кибербезопасности молодёжи.

Ключевые слова: Культура кибербезопасности, молодёжь, цифровое общество, информационная безопасность, цифровая культура, общественное сознание, киберугрозы, медиаграмотность.

Kirish. XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida insoniyat hayotining deyarli barcha sohaları raqamli makon bilan chambarchas bog'lanib qoldi. Internet tarmoqlari, ijtimoiy media platformalari, sun'iy intellekt tizimlari va raqamli xizmatlarning keng qo'llanilishi jamiyat taraqqiyotiga yangi imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, kiberxavfsizlik bilan bog'liq qator tahdidlarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yoshlar internet va raqamli texnologiyalarning eng faol foydalanuvchilari sifatida turli kiberxatarlar, axborot manipulyatsiyasi, kiberjinoyatchilik, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligiga tahdid va virtual makondagi mafkuraviy ta'sirlarga ko'proq duch kelayotgan ijtimoiy qatlam hisoblanadi.

Bugungi kunda kiberxavfsizlik masalasi nafaqat texnologik yoki huquqiy muammo, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega bo'lgan kompleks hodisa sifatida namoyon

bo'lmoqda. Chunki raqamli makonda xavfsizlikni ta'minlash faqat texnik vositalar bilan emas, balki insonning axborot madaniyati, tanqidiy tafakkuri, raqamli savodxonligi va mas'uliyatli xulq-atvori bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli yoshlar orasida kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalasi zamonaviy jamiyatning dolzarb vazifalaridan biriga aylanmoqda. Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, kiberxavfsizlik madaniyati shaxsning raqamli muhitdagi faoliyati davomida axborot xavfsizligi meyorlariga rioya qilishi, virtual makondagi tahdidlarni anglay olishi va ularga nisbatan ongli munosabat bildira olish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu madaniyatning shakllanishida oila, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, davlat institutlari va fuqarolik jamiyati institutlarining o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarning kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirish

ma'naviy xavfsizlik, axborot suvereniteti va milliy manfaatlarini himoya qilish bilan ham uzviy bog'liqdir.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda yoshlarning raqamli madaniyati, media savodxonligi va axborot xavfsizligi masalalari keng o'rganilayotgan bo'lsa-da, kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy modeli va uning takomillashtirish mexanizmlarini kompleks tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Chunki texnologik taraqqiyot sur'atlarining ortishi bilan kiberxavflarning ko'lamini va shakllari ham murakkablashib bormoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. XXI asrda raqamli texnologiyalar inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bordi. Internet, sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar yoshlarning ta'lim olish, muloqot qilish va dunyoqarashini shakllantirish jarayonlarining ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik masalasi ham zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda [1].

Bugungi kunda yoshlar internetdan eng faol foydalanuvchi ijtimoiy qatlam hisoblanadi. Ularning raqamli makondagi faoliyati nafaqat yangi imkoniyatlarni, balki turli tahdidlarni ham yuzaga keltirmoqda. Kiberfiribgarlik, shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy tarqalishi, kiberbulling, ekstremistik kontentlar va axborot manipulyatsiyalar yoshlar ma'naviyati hamda ijtimoiy ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [2].

Shu sababli yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish nafaqat texnologik, balki ijtimoiy-falsafiy muammo sifatida ham alohida tadqiq etishni talab etadi. Kiberxavfsizlik madaniyati shaxsning axborot makonidagi mas'uliyatli xatti-harakati, tanqidiy tafakkuri va raqamli etikasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv, ijtimoiy-falsafiy tahlil, qiyosiy tahlil, aksiologik va sotsiomadaniy metodlardan foydalanildi. Kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi va raqamli madaniyatga oid ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari hamda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamlashtirish siyosatiga oid normativ hujjatlar o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatining tarkibiy tuzilmasi, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar va takomillashtirish yo'nalishlari konseptual jihatdan tahlil qilindi.

Natijalar va Muhokama. Kiberxavfsizlik madaniyatining ijtimoiy-falsafiy mohiyati. Kiberxavfsizlik madaniyati shaxs va jamiyatning raqamli makondagi xavfsiz faoliyatini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, qadriyatlar, meyorlar va xulq-atvorlar tizimini anglatadi. U texnik ko'nikmalardan tashqari, axloqiy mas'uliyat, huquqiy ong va tanqidiy tafakkurni ham o'z ichiga oladi [3].

Manuel Kastelsning tarmoq jamiyati haqidagi nazariyasiga ko'ra, zamonaviy dunyoda axborot oqimlari ijtimoiy munosabatlarning asosiy omiliga aylanmoqda [4]. Shu bois raqamli makonda xavfsizlikni ta'minlash jamiyat barqarorligining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy-falsafiy jihatdan kiberxavfsizlik madaniyati insonning axborot makonidagi erkinligi va mas'uliyati o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu madaniyatning rivojlanishi yoshlarning raqamli muhitdagi xulq-atvorini ongli ravishda boshqarish imkonini beradi.

Yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatining tarkibiy modeli. Tadqiqot natijalari asosida yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatining quyidagi ijtimoiy-falsafiy modeli ishlab chiqildi:

1. Kognitiv component. Mazkur component yoshlarning axborot xavfsizligi, kiberxatarlar va raqamli texnologiyalar bo'yicha bilimlarini o'z ichiga oladi. Bilim

darajasining yuqoriligi kiberxavflarni aniqlash va oldini olish imkonini beradi [5].

2. Aksiologik component. Ushbu component raqamli makonda amal qilinadigan qadriyatlar tizimini ifodalaydi. Halollik, mas'uliyat, inson huquqlariga hurmat va axborotdan oqilona foydalanish mazkur componentning asosini tashkil etadi.

3. Amaliy component. Amaliy component yoshlarning parollarni himoyalash, shaxsiy ma'lumotlarni saqlash, zararli havolalardan ehtiyot bo'lish va xavfsiz internet qoidalariga rioya qilish ko'nikmalarini qamrab oladi.

4. Refleksiv component. Bu component yoshlarning internetdagi faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, axborotlarning haqqoniyligini tekshirish va manipulyativ kontentlarni aniqlash qobiliyatini anglatadi.

Mazkur componentlarning uyg'un rivojlanishi yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatining yaxlit tizimini shakllantiradi.

Kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantiruvchi ijtimoiy institutlar. Yoshlarda kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda oila, ta'lim muassasalari, davlat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari muhim rol o'ynaydi.

Oila bolada ilk raqamli xulq-atvor meyorlarini shakllantiruvchi asosiy institut hisoblanadi. Ota-onalarning raqamli savodxonligi bolalarning internetdan foydalanish madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [6].

Ta'lim muassasalari esa yoshlarga kiberxavfsizlik bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar beruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli o'quv dasturlariga media savodxonlik va axborot xavfsizligi fanlarini kengroq joriy etish zarur.

Kiberxavfsizlik madaniyatini takomillashtirish yo'nalishlari. Tahlillar asosida quyidagi ustuvor yo'nalishlar taklif etildi:

ta'lim tizimida kiberxavfsizlik bo'yicha maxsus kurslar joriy etish;

yoshlar o'rtasida media va axborot savodxonligini rivojlantirish;

ota-onalarning raqamli kompetensiyalarini oshirish; milliy kiberxavfsizlik madaniyatini targ'ib qiluvchi ijtimoiy loyihalarni kengaytirish;

yoshlarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni joriy etish; kiberjinoyatchilikka qarshi profilaktik tadbirlarni kuchaytirish [7].

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kiberxavfsizlik madaniyati zamonaviy yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida muhim o'rin tutadi. Raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarning ijtimoiy faolligi internet va virtual kommunikatsiyalar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda.

Shu nuqta nazardan, kiberxavfsizlik madaniyati faqat texnik himoya vositalari bilan chegaralanib qolmasligi lozim. U shaxsning ma'naviy, huquqiy va axloqiy madaniyatining tarkibiy qismi sifatida qaralishi zarur. Yoshlarning raqamli makondagi mas'uliyatli faoliyati jamiyat axborot xavfsizligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, yoshlarning axborotga tanqidiy munosabatini shakllantirish ularni turli mafkuraviy va manipulyativ tahdidlardan himoya qilishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

kiberxavfsizlik madaniyati yoshlarning zamonaviy raqamli jamiyatdagi xavfsiz faoliyatini ta'minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi;

yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatining asosini bilim, qadriyat, amaliy ko'nikma va refleksiv tafakkur tashkil etadi;

oila, ta’lim muassasalari va ommaviy axborot vositalari mazkur madaniyatni shakllantirishning asosiy subyektlari hisoblanadi;

media savodxonlik va tanqidiy tafakkur yoshlarni axborot tahdidlaridan himoya qilishning samarali vositasi bo’lib xizmat qiladi;

kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirish O‘zbekistonda raqamli jamiyatni shakllantirish va yoshlarning

ma’naviy xavfsizligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Shunday qilib, yoshlar kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy modeli jamiyatning axborot xavfsizligini mustahkamlash, yoshlarni turli kiberxatarlardan himoya qilish va raqamli fuqarolik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. Toshkent, 2020.
2. Toffler A. The Third Wave. New York: Bantam Books, 1980.
3. Schneier B. Beyond Fear: Thinking Sensibly About Security in an Uncertain World. New York: Copernicus Books, 2003.
4. Manuel Castells. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers, 2010.
5. Livingstone S. Children and the Internet. Cambridge: Polity Press, 2009.
6. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003.
7. OECD. Digital Literacy and Online Safety Framework. Paris: OECD Publishing, 2022.
8. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Stanford: Stanford University Press, 1991.
9. Castells M. Communication Power. Oxford: Oxford University Press, 2013.
10. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. O‘RQ-637. 23.09.2020.